

اندیشنامه تاریخ معاصر (۱)

رد پای استعمار

نگاهی تاریخی به مداخلات انگلستان در ایران

فهرست

- ۶ تحدید شاه؛ مشروطیت یا میوهی نارس باغ سفارت انگلیس
- ۱۴ نقش انگلیس در نهضت مشروطه چه بود؟
- ۲۴ قیام در «دلوار»
- ۳۳ گماشته‌ای به نام میرینج
- ۳۷ تبعات ملی شدن صنعت نفت
- ۴۶ نقض حاکمیت سیاسی ایران از سوی انگلیس به روایت اسناد

دیباچه

آغاز روابط ایران و انگلیس به گذشته‌های دور بازمی‌گردد. اما آن هنگام این مناسبات جنبه‌ی استعماری به خود گرفت که ایرانیان از دایره‌ی تمدنی دنیا دور ماندند و درگیر جنگ‌های داخلی شدند. این‌گونه بود که در ابتدای دوره‌ی قاجار، روابط ایران و انگلیس تحت‌الشعاع جنگ‌های ایران و روسیه و روابط ایران و فرانسه قرار گرفت. از همان زمان، ایران بی‌خبر از رویکردهای جدید استعماری برخاسته از رقابت‌های درون نظام سرمایه‌داری، به گردابی افتاد که تا پیروزی انقلاب اسلامی (که یکی از مهم‌ترین دستاوردهایش «استقلال کشور» است) در آن فرومانده بود. از دوره‌ی فتحعلی‌شاه قاجار تا ملی شدن صنعت نفت، انگلستان حضوری پُررنگ در عرصه‌ی سیاسی ایران داشت و در مسائل مهم سیاسی، یک وزنه‌ی تصمیم‌گیری محسوب می‌شد. آنچه در این میان جای توجه دارد اینکه تا پیش از کشف نفت در ایران، بریتانیا ایران را برای استعمار مستقیم کمتر مورد توجه قرار می‌داد، بلکه برای انگلیسی‌ها ایران به مثابه‌ی سدی بود که در آن روبه‌روی روسیه تزاری بایستند و از آرزوی دیرینه‌ی آنان، یعنی رسیدن به آب‌های گرم خلیج فارس و البته دستیابی به مستعمره‌ی بزرگ انگلیس، یعنی هندوستان، جلوگیری کنند؛ آنچه طی آن سال‌ها «بازی بزرگ» نام گرفت. در راه رسیدن به این هدف، انگلیسی‌ها از هیچ حربه‌ای کوتاهی نکردند. آن‌چنان‌که هر زمان که لازم شد، روس‌ها را در بخش‌هایی از ایران آزاد گذاشتند. قرارداد ۱۹۰۷ و ۱۹۱۵ حاصل این چنین رویکردی بود. بازی بزرگ باعث شد تا ایرانی‌ها نتوانند با آسودگی خاطر با کشورهای دنیا، بدون اجازه‌ی روس و انگلیس، ارتباط برقرار کنند و به رفع عقب‌ماندگی این سرزمین پردازند.

بگذریم که در این میان، ناتوانی شاهان و رجال سیاسی وقت نیز بسیار مؤثر بوده است. کشف نفت در ایران و تغییر در عرصه‌ی سیاسی روسیه و تبدیل آن به یک کشور کمونیستی، باعث شد تا ایران از یک سو به عنوان محوری برای تأمین نفت خام و از سوی دیگر، به عنوان سدی در مقابله نفوذ کمونیست، از جایگاهی ویژه برخوردار شود. همان طور که هر دو بهانه‌ی ذکر شده باعث شد تا سرانجام در ۲۸ مرداد ۱۳۲۸، انگلستان با همکاری آمریکا اقدام به کودتا در ایران نماید.

از منظر تاریخی، جنگ‌های ایران و روس، جنگ هرات و جدایی افغانستان از ایران، ماجرای مشروطیت، روی کار آمدن رضاشاه و ملی شدن صنعت نفت را می‌توان از جمله نقاط عطف مداخله‌ی انگلستان در ایران دانست. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اگرچه حضور انگلستان در ایران از میان رفت، اما رویکرد دولت انگلستان با نظام جمهوری اسلامی همیشه مبتنی بر تخاصم بوده است. مطالعه‌ی تاریخ روابط ایران و انگلیس تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، از این جهت دارای اهمیت است که می‌تواند پرده از نیات سیاست این کشور در قبال کشورهایی همچون ایران بردارد.

اندیشکده‌ی برهان که متشکل از جمعی فرزندان انقلاب اسلامی است، رسالت تعمیق بنیان‌های فکری و بسط و تسری گفتمان انقلاب اسلامی و نیز مواجهه با مسائل و چالش‌های اساسی آن را دنبال می‌نماید. این بسته‌ی محتوایی و مجموعه‌هایی از این دست، در همین راستا تولید و در اختیار مخاطبان محترم قرار می‌گیرد. نظرات و دیدگاه‌های مخاطبان فرهیخته و اندیشمند این مجموعه، تهیه‌کنندگان آن را در غنای بیشتر دیگر تولیدات این مجموعه یاری خواهد داد. امید است مقبول درگاه احدیت و مشمول عنایات حضرت ولی عصر (عج) قرار گیرد.

لازم است از زحمات آقای محمد رادمرد و سایر همکارانی که ما را در تهیه این کتاب یاری فرمودند، تشکر بجای آوریم.